

O‘ZBEK TILIDA SO‘Z BIRIKMALARINING O‘RNI

Tursunqulova O‘g‘iloy

NavDPI o‘zbek tili va adabiyoti fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti kursi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gapda so‘zlarning o‘zaro bog‘lanishi: teng bog‘lanish, tobe bog‘lanish, gap va uning so‘z birikmasidan farqlari, so‘z birikmasining hosil bo‘lish usullari, gap tarkibidagi so‘z birikmalarini ajratishga oid misollar berilgan. Ushbu maqoladan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, ushbu sohada ilmiy izlanuvchilar foydalanishlari mumkin.

Kalit so‘zlar: Sintaksis, teng bog‘lanish, tobe bog‘lanish, gap, so‘z birikmasi, grammatik bog‘lanish.

O‘zbek tili turkiy til bo‘lib, asosan O‘zbekistonda va Markaziy Osiyoning boshqa davlatlarida 30 milliondan ortiq kishi so‘zlashadi. U boy va murakkab grammatik tizimga ega bo‘lib, iboralar muloqotda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Eng avvalo, so‘z birikmalari o‘zbek tilida gaplarning asosiy tarkibiy qismidir. So‘z birikmasi - bu gapda birlik vazifasini bajaradigan so‘zlar guruhi. O‘zbek tilida so‘z turkumlari ot va to‘ldiruvchidan iborat bo‘lishi mumkin, masalan, sifat-dosh yoki bosh gap. Frazalar har qanday tilning ajralmas qismi bo‘lib, aloqa uchun kontekst va ravshanlikni ta‘minlaydi. O‘zbek tilida so‘z birikmalari ma‘no ifodalashda, his-tuyg‘ularni ifodalashda hal qiluvchi o‘rin tutadi. Boy tarix va madaniy ahamiyatga ega bo‘lgan o‘zbek iboralar o‘zbek xalqining o‘ziga xos o‘ziga xosligini aks ettiruvchi suhbatlarga teranlik va noziklik bag‘ishlaydi. O‘zbek tilidagi so‘z birikmalarining asosiy jihatlaridan biri ularning kundalik muloqotda qo‘llanilishidir. Salomlashish va xayrlashishdan tortib, his-tuyg‘u va fikr bildirishgacha bo‘lgan iboralar munosabatlarni o‘rnatish va munosabatlarni o‘rnatishda muhim ahamiyatga ega. O‘zbek madaniyatida ijtimoiy totuvlik va o‘zaro hurmatning jamiyatdagi ahamiyatini aks ettiruvchi odobli, hurmatli iboralarni qo‘llash yuksak qadrlanadi.

O‘zbek tilidagi so‘z birikmalarida ham o‘zbek xalqining madaniy merosi, an‘analari o‘z ifodasini topgan. Tarixi asrlarga borib taqaladigan o‘zbek iboralar ko‘pincha she‘riyat, xalq og‘zaki ijodi va an‘anaviy urf-odatlarini o‘zida mujassam etgan. Bu madaniy boylar tilga chuqurlik va murakkablik qo‘shib, o‘zbek xalqining o‘ziga xos dunyoqarashiga bir oyna ochadi. Qolaversa, o‘zbek tilidagi iboralar ham hikoya va og‘zaki ijodda asosiy o‘rin tutadi. O‘zbek iboralar ta‘sirchan til va jonli obrazlar yordamida hikoyalarni jonlantiradi, tinglovchilarni o‘ziga tortadi, tasavvurini o‘ziga tortadi. Bu og‘zaki ijod namunasi o‘zbek xalqining boy merosi va tarixini asrab-avaylagan holda avlodlarga o‘tib kelmoqda. Qolaversa, o‘zbek tilidagi iboralar ko‘pincha chuqur his-tuyg‘u va tuyg‘ularni o‘zida mujassamlashtirib, muhabbat, qayg‘u, quvonch va qayg‘u ifodalash vositasi bo‘lib xizmat qiladi. She‘riy til va metaforalardan foydalanish orqali o‘zbek iboralar murakkab his-tuyg‘ularni va shaxsiy kechinmalarni yetkazadi, bu esa shaxslarning chuqurroq darajada bog‘lanishiga, o‘z ichki fikr va tuyg‘ularini baham ko‘rishiga imkon beradi. Bundan tashqari, o‘zbek tilidagi iboralar ham boshqa til va madaniyatlarning ta‘sirini o‘zida aks ettiradi. Tarixi xilma-xil va boy ta‘sir doirasiga ega bo‘lgan til sifatida o‘zbek iboralar o‘z ichiga fors, arab, rus va boshqa tillarning elementlarini o‘z ichiga olishi mumkin, bu mintaqadagi tillar va madaniyatlarning o‘zaro bog‘liqligini aks ettiradi.

Qolaversa, o‘zbek tilidagi iboralar ham amaliy maqsadga xizmat qilib, ma‘lumot va ko‘rsatmalarni samarali yetkazishga yordam beradi. O‘zbek tilidagi iboralar ko‘rsatma berish va so‘rov qilishdan tortib, rozilik yoki kelishmovchilikni bildirishgacha bo‘lgan davrda samarali muloqotni osonlashtiradi va o‘zaro munosabatlarda ravshanlikni ta‘minlaydi. Qolaversa, o‘zbek tilidagi iboralar ham adabiyot va she‘riyatda qo‘llanib, tilning go‘zalligi va boyligini namoyon etadi. Qadimgi lirik she‘riyat va dostonchilik an‘analariga ega bo‘lgan o‘zbek iboralar shoir va yozuvchilar tomonidan kuchli his-tuyg‘ularni uyg‘otish va jonli tasvirlar yaratish, o‘quvchilarni o‘ziga jalb etish va ularni matn olamiga singdirish maqsadida qo‘llanilgan. O‘zbek tilidagi so‘z

birikmalari ham gapning turli qismlari o'rtasidagi munosabatni bildirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Qolaversa, o'zbek tilidagi iboralar ko'pincha qo'shimcha ma'lumot berish yoki gapning ma'nosini aniqlashtirish uchun ishlatiladi. Masalan, sifatdash iboralar otlarni tavsiflash va ularning xususiyatlari haqida ma'lumot berish uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, o'zbek tilidagi iboralar turli shaxslar yoki predmetlar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalash uchun ishlatilishi mumkin. Qolaversa, o'zbek tilidagi iboralar his-tuyg'u, niyat yoki munosabatni bildirish uchun ham ishlatilishi mumkin. Jumladan, taajjub, shodlik, umidsizlik kabi his-tuyg'ularni ifodalash uchun so'z birikmalari qo'llaniladi. O'zbek tilidagi so'z turkumlari o'zining lisoniy vazifalaridan tashqari madaniy muloqotda ham katta rol o'ynaydi. Masalan, idiomatik iboralar o'zbek xalqining o'ziga xos madaniy e'tiqodi va qadriyatlarini aks ettiruvchi ko'p qo'llaniladigan iboralardir. Qolaversa, o'zbek tilidagi iboralar she'riyat va adabiyotda ham jonli obraz yaratish, his-tuyg'ularni uyg'otish uchun ishlatiladi. Majoziy iboralar, metafora, o'xshatish kabilar tilning go'zalligi va teranligini oshirish uchun ishlatiladigan keng tarqalgan adabiy vositalardir. Qolaversa, o'zbek tilidagi so'z turkumlari yangi sharoit va ta'sirlarga moslashib, doimiy ravishda rivojlanib boradi. O'zbek jamiyati globallashib, o'zaro bog'lanib borar ekan, o'zbek tili lug'atiga boshqa til va madaniyatdagi iboralar ham kirib bormoqda. Xulosa qilib aytganda, iboralar o'zbek tilining muhim tarkibiy qismi bo'lib, muloqotda, ifodada va madaniy o'ziga xoslikda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbek tilidagi so'z birikmalarining o'rnini anglash nafaqat lingvistik mahoratimizni oshiribgina qolmay, balki bu qadimiy tilning betakror go'zalligi va boyligini chuqur anglab yetadi. Biz o'zbek tilidagi iboralarning rang-barang olamini o'rganishda va qadrlashda davom etar ekanmiz, biz ushbu jozibali tildagi muloqotning murakkabliklari va nozik tomonlarini chuqurroq anglay olamiz. Iboralar o'zbek tilida muhim o'rin tutib, muloqot, madaniy ifoda va hissiy bog'lanish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ko'p yillik tarix va boy madaniy merosga ega o'zbek iboralari o'zbek xalqining o'ziga xosligini aks ettirib, tilning boyligi va rang-barangligiga hissa qo'shadi. O'zbek tilidagi so'z birikmalarining o'rnini anglash orqali biz bu jo'shqin va ifodali tilning nozik jihatlari va murakkab tomonlarini chuqurroq anglay olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boymurodova G., Sattorova X. va boshqalar. O'qish. 2-sinf. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma - Toshkent: "Sharq", 2014.
2. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva Sh. Ona tili. 3-sinf uchun darslik. Toshkent: "O'qituvchi", 2014.
3. Masharipova U., Umarova M., Baynazarova D., Nabiyeva M. Ona tili, sinf.
4. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma Toshkent: "Sharq", 2014.
5. Orif Tolib "Bolalarga adabiyotining fidoyisi" (To'plam) 2004-yil.
6. Yo'ldoshev Y. "Bolalarga bola bo'lib yozmoq bor" " O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi. 2GG9 -yil. 16-noyabr.